

Miten kohtaat hänet, jolla on neuropsykiatrisia haasteita?

Asko Niemelä

Psykiatrian erikoislääkäri

Jyväskylä 7.11.2018

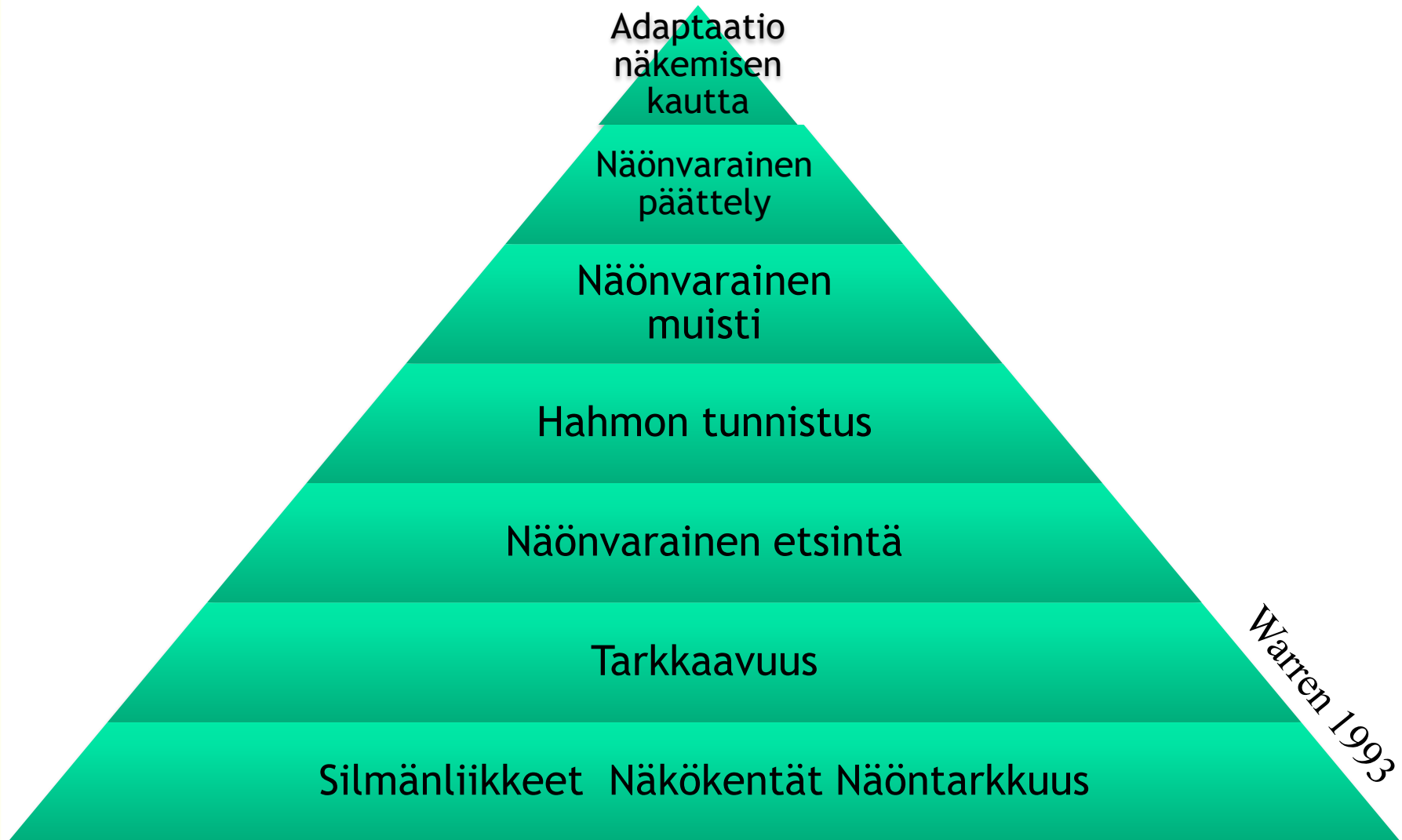
Neuropsykiatrisia häiriöitä

- Psyykkisen kehityksen häiriöt
 - Puheen ja kielen kehityshäiriöt
 - Oppimiskyvyn häiriöt
 - Motoriikan kehityshäiriö
- Laaja-alaiset kehityshäiriöt (autistiset häiriöt)
- Tavallisesti lapsuus- tai nuoruusiässä alkavat käytös- ja tunnehäiriöt
 - Hyperkineettiset häiriöt
- Nykimishäiriöt

Kielellinen erityisvaikeus

- Helposti väärinymmärryksiä, jos puheen ymmärtäminen tai oman puheen tuottaminen on vaikeaa
- Voi olla vaikeaa kuvailla omia tunteitaan tai ilmaista omia mielipiteitään haluamallaan tavalla
- Vaikutusta voi olla myös sosiaaliseen vuorovaikutukseen, sosiaalisiin taitoihin ja tunteiden säätelyyn
- Voi liittyä myös motorista kömpelyyttä ja hahmotusongelmia

Hahmottamisen taitojen hierarkinen järjestäytyminen

Oppimiskyvyn häiriöt

- Diagnoosi edellyttää, että häiriö on olemassa jo koulunkäynnin alkuvuosina
- Oppimiskyvyn häiriöihin liittyy usein myös esimerkiksi tarkkaavaisuuden puute, käytöshäiriö, muu kehityshäiriö esim. motoriikan kehityshäiriö tai puheen ja kielen kehityshäiriö
- Oppimiskyvyn häiriöt ovat tavallisempia pojilla kuin tytöillä
- Usein häiriö jatkuu läpi nuoruuden aikuisikään asti

Keskeisiä piirteitä autismissa

- Onko merkkejä kommunikaation vaikeuksista?
- Onko merkkejä vuorovaikutuksen vaikeuksista?
- Onko toistavaa käyttäytymistä?

ADHD

- YDINOIREET
- Tarkkaamattomuus
- Impulsiivisuus tai heikentynyt reaktion esto/
pidättäminen
- Yliaktiivisuus

Touretten oireyhtymä

- **Monimuotoiset tic -oireet**
- **Pakko-oireet**
- Osalla potilaista ADHD:n ja/tai Aspergerin oireyhtymän tyyppeistä oireita

Neuropsykiatriset häiriöt ja komorbiditeetti

- Komorbiditeetti = yhden tai useiden muiden sairauksien yhtäaikaista esiintymistä tietyn sairauden kanssa
- Neuropsykiatrisissa häiriöissä komorbiditeetti on suuri
- Esimerkiksi ADHD:ssa yli 70%:lla aikuisiän ADHD -potilaista on vähintään yksi muu samanaikainen psyykkinen sairaus (Biederman ym. 1992, Kooij 2001)

Oheissairaudet

Neuropsykiatriset häiriöt

- Lukivaikeudet, oppimisvaikeudet, tic-oireisto/Touretten oireyhtymä, kielen kehityksen vaikeudet, autismikirjon häiriöt

Psykiatriset häiriöt

- Masennus, ahdistuneisuus, päihteiden, huumeiden/lääkeaineiden väärinkäyttö, persoonallisuushäiriöt

ADHD ja oppimisvaikeudet

- Suomesta väestöpohjaista tietoa oppimisvaikeuksien esiintymisestä ei ole, ruotsalaisessa väestöpohjaisessa aineistossa lukemisvaikeus oli 40 %:lla ADHD-diagnoosin saaneista lapsista

Kadesjö ja Gillberg C. J Child Psychol Psychiatry, 2001

Trauma ja ADHD

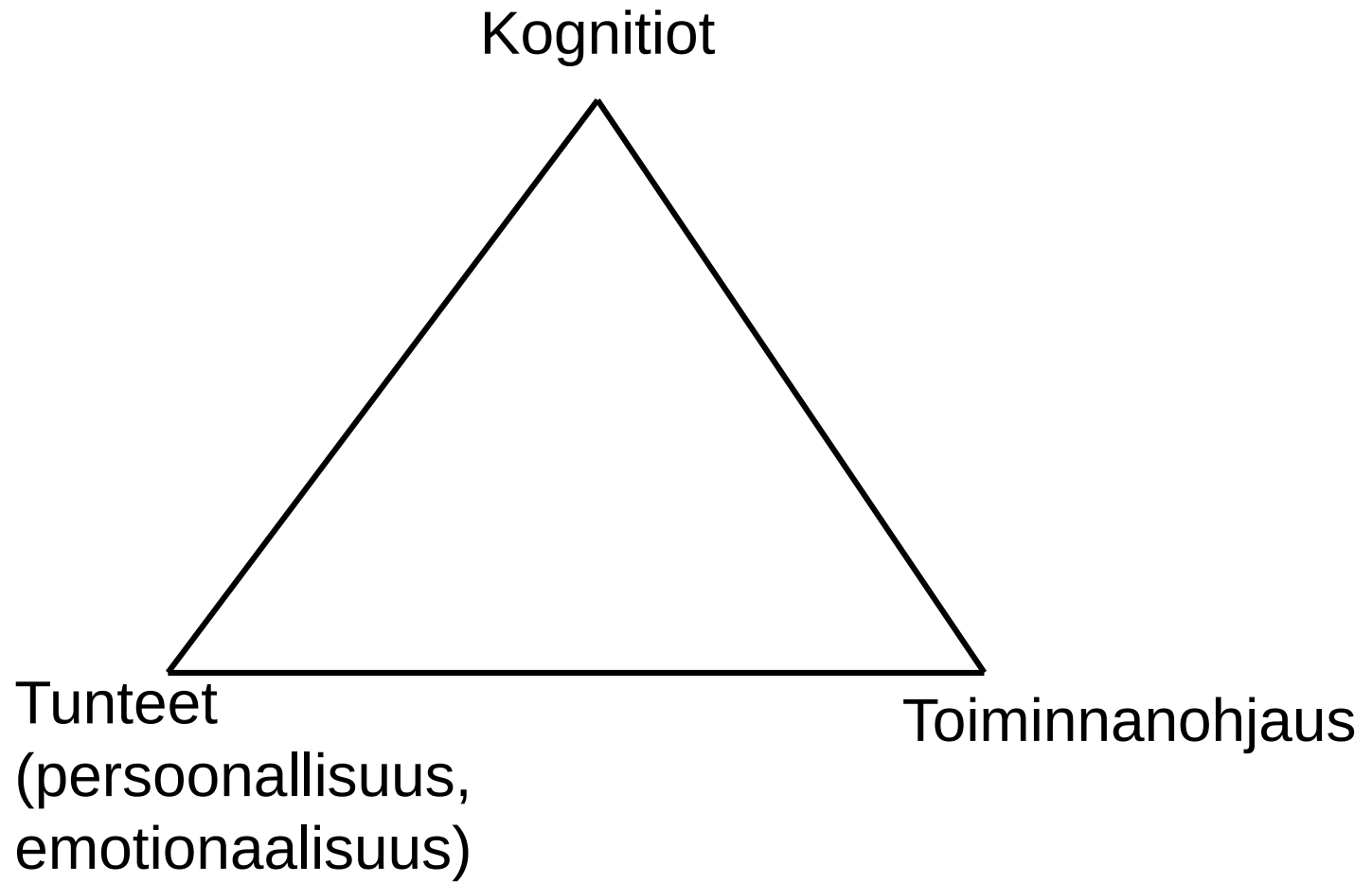
- Eriyisen hankala on toisinaan erottaa pitkäkestoiseen traumaan liittyviä oireita (ahdistus, ylivoireys, keskittymisen vaikeudet) tarkkaavaisuushäiriön oireistosta
- Hankaluutta erotella tuottaa varsinkin, jos traumaoireisto on alkanut jo nuoruusiällä tai varhaislapsuudessa (esim. kodin väkivallan seurauksena, turvattomat kiintymyssuhteet, hyväksikäyttö jne.)

ADHD ja päihteet

- Näyttää, että 20-40 %:lla aikuisista, joilla on diagnostisoitu ADHD, on jossain elämänsä vaiheessa ollut päihdehäiriö
- Toisaalta 20-30%:lla ihmisistä, joilla on diagnostisoitu päihdehäiriö, on samanaikaisesti myös ADHD

Schubiner, 2005

KÄYTTÄYTYMISEN OSA-ALUEET

Älykkyys

- ”Yksilön kyky ymmärtää ympärillään olevaa maailmaa ja tulla siinä toimeen” Wechsler (1975)
- Päättelykykyä
- Kykyä ratkaista erilaisia ongelmia
- Oppimiskykyä
- Robert Sternberg:
 - Analyyttinen älykkyys on kyky hankkia, vertailla ja arvioida tietoa
 - Luova älykkyys on kyky yhdistellä olemassa olevia tietoja uudella tavalla ja löytää ongelmiin tuoreita ratkaisuja
 - Käytännöllinen älykkyys on arkisista tilanteista selviytymistä, sosiaalisten taitojen hallitsemista ja kykyä soveltaa tietoja käytännön ongelmiin

Muisti ja oppiminen

- Miten tva kykenee oppimaan ja pitämään muistissa vasta opittua materiaalia
- Onko eroa tvan kyvyssä, miten hän oppii ja säilyttää kuulonvaraista ja näönvaraista tietoa
- Kuinka nopeasti tai hitaasti tva oppii
- Kuinka hyvin opittu informaatio säilyy viiveen jälkeen
- Hyötyykö tva vihjeistä, tueksi luodusta struktuurista

KOGNITIIVISTEN TESTIEN PISTEMÄÄRIEN SANALLISET KUVAUKSET

(sanalliset kuvaukset ja erityyppistenskaalojen pisterajat)

Sanallinen kuvaus	ÄO	Z	Persentiili
erittäin hyvä	131 -	+2,01 -	97,8 -
selvästi yli keskitason	121 - 130	+1,34 - +2,00	91,0 - 97,7
vähän yli keskitason	111 - 120	+0,68 - +1,33	75,2 - 90,9
keskitasoa	90 - 110	-0,67 - +0,67	25,1 - 75,1
vähän alle keskitason	80 - 89	-1,33 - -0,68	9,2 - 25,0
selvästi alle keskitason	70 - 79	-2,00 - -1,34	2,3 - 9,1
erittäin heikko	- 69	- -2,01	- 2,2

ÄO = älykkyyssosamäärä, Z = standardipoikkeama

Toiminnanohjaus

- Taito ylläpitää toimivaa ratkaisumallia tilanteen vaatimusten mukaisesti ja jonkin lopputuloksen saavuttamiseksi (Welsh & Pennington, 1988; Denckla, 1994)

Toiminnanohjauksen osa-alueita

- tehtävän tai toiminnan alulle paneva käyttäytyminen, jonka pulmat näkyvät vaikeutena aloittaa tehtävää
- haittaavien reaktioiden ehkäiseminen, kyvyttömyys inhibitioon näkyy usein toimintana ilman ajatusta
- tarkoituksenmukaisen suoritustavan valinta, vaikeudet näkyvät juuttumisena aiheeseen, taipumuksena perseveraatioon
- suunnittelu

Gioia, Isquith & Guy (2001)

Toiminnanohjauksen osa-alueita

- organisointi, sisältää toiminnan joustavuuden
- oman toiminnan tarkkailu ja arviointi, puutteet näkyvät niin, että henkilö ei arvioi tehtävässään tulleita virheitä ja ei ole tietoinen omasta käyttäytymisestään ja sen vaikutuksista muihin
- emotionaalinen kontrolli, ongelmat näkyvät siten, että pienetkin tapahtumat saavat aikaan suuren emotionaalisen reaktion
- työmuistikapasiteetti

Gioia, Isquith & Guy (2001)

Aistitiedon säätelyn vaikeus (sensorinen integraatio)

- Tarkoitetaan aistitiedon käsittelyä, aistitiedon jäsentämistä käyttöä varten
- Kehon ulkopuolisia impulsseja mittaavat näkö-, kuulo-, maku-, haju- sekä tuntoaistit
- Kehon asennoista ja liikkeistä kertovat asento- ja liikeaisti (proprio-septiivinen) sekä tasapainoaisti (vestibulaarinen)
- Viskeraalinen aisti kertoo kehon sisäisistä tapahtumista (verenpaine, ruuansulatus, hengitys, muu autonomisen hermoston toiminta)
- Tasapainoaisti -järjestelmä yhdistää kaikkia aisteja

Ayres, 2008

Aistitiedon jäsentyminen tapahtuu seuraavassa järjestyksessä

- Sensorinen **rekisteröinti**, tullaan tietoiseksi aistimuksesta ensi kertaa.
- **Orientaatio**, valitaan tietotulvasta tärkeät aistimukset, niiden säateleminen
- Aistimusten **tulkinta**, tulkitaan tietoa, pitääkö reagoida vai ei
- **Reaktiotavan organisointi**, valinta fyysisen, emotionaalisen tai kognitiivisen reaktion välillä.
- **Reaktion toteuttaminen**, reagointi motorisella, kognitiivisella tai emotionaalisella tavalla.

Sensorisen integraation häiriö

- Sensorisen integraation häiriö voidaan nähdä kolmella eri alueella toiminnassa
- Ongelmia voi olla sensorisessa muuntamisessa (sensory modulation), johon liittyvät joko sensorisiin aistimuksiin ylireagoiminen ja mahdollisesti aistimusten välttäminen, tai sensorisiin aistimuksiin alireagoiminen ja erilaisten aistimusten hakeminen.
- Ongelmia voi esiintyä myös aistimusten erottelussa (discrimination) tai niiden havaitsemisessa (perception). Lisäksi ongelmia voi esiintyä motorisessa ohjailussa eli praksiassa

Anzalone, 2005

Sensorisen integraation terapian yhdistys ry, 2009

Persoonallisuus/emotionaalisuus

- tunteet
- motivaatio
- ihmisten välinen vuorovaikutus (sosiaaliset taidot)
- käsitys itsestä
- temperamentti
- luonteenlaatu

Emotionaalisen älykkyyden pääkomponentit

- Itsearvostus
- Vuorovaikutussuhteet
- Impulssikontrolli
- Ongelmanratkaisu
- Itsetietoisuus
- Joustavuus
- Realiteetintestaus
- Stressin sietokyky
- Jämäkkyys (assertiivisuus)
- Empatiakyky

Bar-On ja Parker, The Handbook of Emotional Intelligence: , 2000

Arvio taidoista

- Motoriset (tilassa ja toiminnan aikana liikkuminen, esineiden käsittely, voiman käyttäminen)
- Prosessitaidot (toiminnan aloittaminen, jatkaminen, mukauttaminen ja loppuun saattaminen, tiedon etsiminen ja mielessä pitäminen, ohjeiden ymmärtäminen ja noudattaminen, keskittyminen, päätöksenteko)
- Psyykkiset (tunteiden ilmaisu sanallisesti ja sanattomasti, ilmaisun tarkoituksenmukaisuus ja tilanteeseen sopivuus, tunteiden hallinta)

Toimintaterapianimikkeistö 2017

Arvio taidoista

- Sosiaaliset (vuorovaikutus ja vastavuoroisuus tilanteeseen sopivalla tavalla, vuorovaikutuksen aloittaminen ja ylläpito, puolensa pitäminen yhteistyötilanteessa ja ristiriitojen ratkaisu sekä tarvittavan kommunikointiteknologian käyttö).
- Eettiset taidot (suhde toisiin ihmisiin, sääntöihin ja normeihin, taito harkita toimintaan liittyviä eettisiä periaatteita sekä toiminnan lyhyen ja pitkän aikavälin seurauksia ympäristöön)

Toimintaterapianimikkeistö 2017

Arvio valmiuksista

- Sensoriset valmiudet (mm. tunto, asento ja tasapaino, näkö, kuulo, hajuaisti)
- Motoriset valmiudet (mm. kehon asento ja sen ylläpitäminen, hahmottamisen ja motorisen toiminnan yhdistäminen, praksia, kehon keskiviivan ylittäminen)
- Psyykkiset valmiudet (omien ja muiden tunteiden tunnistaminen, minäkuvan tutkiminen, omien kykyjen ja pystyvyyden arvioiminen)
- Sosiaaliset valmiudet (kontaktin hakeminen ja vastaanottaminen, puheen tuottaminen, sanaton ilmaisu tai muut kommunikointikeinot)
- Eettiset valmiudet (omien oikeuksien ja velvollisuuksien, hyvän ja pahan sekä oikean ja väärän erottelu)

Ymmärretyksi, kuulluksi tuleminen

Kiintymyssuhteen merkitys

- Turvallisen kiintymyssuhteen hoitohenkilökuntaan luoneet nuoret vähemmän ärtyneitä, väsyneitä, vähemmän pakkoliikkeitä ja -oireita
- Kehitysvammaisten on usein vaikea luoda turvallinen kiintymyssuhde hoitohenkilökuntaan, ahdistuksen hallinnan kannalta tärkeää, että hoitohenkilökunta on tilanteessa aidosti läsnä, saatavilla silloin, kun nuori sitä tarvitsee
- Luottamuksen rakentuminen on kiintymyssuhteen kannalta oleellisinta

Schipper ja Schuengel, 2010

Mentalisaatio

- Kyky pohtia ja ymmärtää omaa ja toisen ihmisen näkökulmaa ja kokemusta